

DOI: 10.33310/2518-7813-2019-65-2-85-89

УДК 37.034:172.3

Олена ДРОЗД

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та інклюзивної освіти
Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна
e-mail: olenadroz0509@ukr.net

АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті порушується актуальна проблема формування толерантної особистості, аналізується сучасний стан та перспективи означеної проблеми, розглядаються ефективні шляхи поліпшення міжособистісних взаємин молоді в умовах закладу вищої освіти. Значна увага приділяється аксіологічному підходу, завдяки якому краще усвідомлюється значення толерантності в умовах формування європейської свідомості. Наголошується на пріоритетних цінностях-домінантах, які слід виховувати в студентському середовищі, а також пропонуються ефективні для цього методи. Автор підкреслює, що саме в поліетнічному суспільстві, яким виступає Миколаївщина, людина найкраще усвідомлює унікальність кожного етносу, культури, мови і неповторність особистісних цінностей.

Ключові слова: аксіологія, ціннісні орієнтації, толерантна особистість, юнацький вік, формування особистості, заклад вищої освіти, поліетнічне суспільство.

Формування «європейської свідомості» в умовах євроінтеграції передбачає, що житель того чи іншого регіону має усвідомлювати себе не тільки німцем, французом, англійцем або українцем, а, перш за все, європейцем, якого пов'язує спільність західноєвропейської цивілізації з наявними в ній унікальними рисами, що склалися в результаті спільного культурного розвитку і взаємодії народів.

Глобалізацію сьогодні не можна зупинити, тому нова стратегія розвитку суспільства має передбачати відмову від конфронтації ідеологій, легітимацію ієрархії культур, допомогу людині в адаптації в поліетнічному середовищі, щоб воно стало для неї не екзотикою, а повсякденним життям.

Молоде покоління має бути виховане за принципом «подвійної лояльності», відповідно до якого, необхідно ставитися позитивно не тільки до культурних, національних та історичних особливостей своєї країни, але й займати позицію толерантності, поваги, взаєморозуміння з представниками іншої культурної традиції.

Поліетнічне середовище надає можливість людині набути широких культурних поглядів, актуалізувати для себе позитивне аксіологічне значення рідної культури, розвинути свої адаптивні та інтегративні здібності. У поліетнічному середовищі, де визнається рівноцінність усіх етнічних і соціальних груп, недопустимою є дискримінація людей за релігійними, статевими, майновими, національними чи віковими ознаками. Відтак, головною тенденцією освіти в сучасних умовах, зокрема в закладах вищої освіти, стає формування системи ціннісного ставлення особистості до оточуючого соціального та природного довкілля й самої себе. Саме тому, формування толерантності

є однією з найважливіших складових елементів сучасної освіти, спрямованої на формування цінностей людини, культури, світу.

Загальнотеоретичні положення проблеми формування толерантності розглядаються в наукових доробках вітчизняних і зарубіжних учених: О. Безносюк, С. Болдиревої, З. Гасанової, Л. Дробіжевої, В. Калошина, Д. Колесова, К. Уейт та ін. Філософському аспекту феномена толерантності присвячено праці А. Акулової, Є. Бистрицького, Р. Валітової, Д. Зинов'єва, Н. Золотухіної, А. Іщенко, В. Котусенко, В. Лекторського, Є. Магомедової, Л. Москальової, В. Ханстантинова, В. Швачко та ін. Психологічні основи толерантності вивчали Л. Братченко, О. Кононко, Г. Костюк, О. Леонт'єв, Л. Озадовська, Л. Рубінштейн, Г. Солдатова, О. Шемякіна. Дослідників соціології, серед яких Р. Дарендорф, Г. Зіммер, Л. Козер, С. Кримський, М. Мамардашвілі, цікавили рушійні сили толерантності. Аналіз аксіологічних пріоритетів сучасного українського суспільства здійснено в наукових працях С. Аваліані, О. Балакіревої, Т. Бутківської, М. Боришевського, В. Васютинського, А. Кавалерова, С. Кримського, Л. Мисіва, Є. Причепій, А. Ручки, Г. Ситніка, Ю. Сурміна та ін.

Ідея формування толерантності базується на методології гуманітарної освіти, що відображає взаємозв'язок та взаємодію різних підходів до вивчення проблеми теорії і практики формування толерантності особистості. Зокрема, ключовим ми вважаємо аксіологічний підхід, який спрямований на реалізацію завдань гуманізації суспільства, де найбільш значущою цінністю проголошується ідея різнобічно й гармонійно розвиненої особистості, яка визнає толерантність важливою морально-етичною чеснотою.

В українському педагогічному словнику зазначається, що виховання людини можна розглядати як керування становленням або зміною ціннісних орієнтацій [3, 357]. Українським важливим у цьому процесі є спрямування підрастаючого покоління до загальнолюдських гуманістичних моральних цінностей.

Аксіологія (теорія цінностей) – філософське вчення про природу цінностей, їх місце в реальності та структурі ціннісного світу, зв'язки цінностей між собою, з соціальними і культурними чинниками, структурою особистості [3, 29]. Аксіологія консолідує не тільки етику цінностей, що охоплює її значну частину, але й такі сфери, як пізнання, мистецтво, релігія, побут. Виступаючи в якості інструмента соціального регулювання, цінності виступають тією проміжною ланкою, яка пов'язує поведінку людини з її важливими соціальними інструментами, ідеалами, інтересами і вимогами.

Духовні цінності – це основа виховання і навчання. Цінності розглядають і виділяють не тільки відносно того чи іншого часу, устрою, етносу, але і як даних природою кожній окремій людині. Ще давньогрецькі мислителі враховували притаманні людській сутності моральні якості для опису ідеальної людини (фізично і морально досконалої). Про духовні цінності йдеться і в Біблії, Корані, Торі, Левіті – там вони представлені у вигляді позитивних норм поведінки.

На нашу думку, ціннісний критерій, справді, можна вважати ключовим для нашого дослідження, оскільки він лежить в основі вибору життєвих пріоритетів людини, які розкривають мотиви її поведінки. Формування ціннісних орієнтацій – це важлива передумова появи моральних ідеалів особистості, що детермінують формування толерантності, яка згодом може стати цінністю.

Виховання в особистості почуття цінності іншої людини, її моральної самобутності, набуває у цьому зв'язку суттєвого значення і є базовим для формування толерантності. Ціннісний критерій одночасно є сутністю та умовою повноцінного існування етносу. Так, засвоєння людиною національних цінностей, передбачає наявність морального ставлення до них, на яке впливають погляди значущих для людини осіб (батьків, друзів, однолітків, педагогів). Вагомим чинником є також сила традицій, звичаїв, етнічних стереотипів, які мають не лише позитивну, а й негативну дію, тому ставлення молоді до існуючих норм спілкування, поведінки та взаємодії людей набуває винятково важливого значення для процесу формування толерантності.

Толерантність – це складна й багатоаспектна проблема. Її розглядають як внутрішню суперечність між особистісною автономією та моральною

нормативністю, як важливий складник інтелігентності, що не дозволяє відмінностям переростати в конфлікти, і у кожному із запропонованих визначень відображено головну сутність толерантності: поважати права інших бути такими, які вони є, та не допускати заподіяння їм шкоди [1, 7].

У «Трактаті про моральну поведінку» Ж. Бастида називає толерантність «безцінною чеснотою», в тому випадку, коли її засадою не є байдужість і скепсис. «Скептична толерантність» або «низькопробна» є наслідком втрати інтересу до моральних цінностей. Суспільство, де подібна толерантність стала нормою, є «замореним організмом», у якому «внутрішня цілісність зруйнована й окремі частини якого ігнорують одна одну через свій ревнивий індивідуалізм». Така толерантність, яка «не викликає довіри», є «перевернутим догматизмом» і в той же час боягузливою позицією, тому що «закриває очі та затикає вуха, щоб не бачити драматичних проблем, які лежать в основі неспокою моральної свідомості» [4, 148].

Сучасні науковці виділяють кілька рівнів існування толерантності: цивілізаційний (толерантність до різних культур і цивілізацій); міжнародний (співпраця, мирне співіснування держав); етнічний (терпимість до іншого способу життя, інших звичаїв, традицій, думок, ідей тощо); соціальний (форма партнерства між різними соціальними групами суспільства); індивідуальний (толерантність до іншої особистості). Таким чином, толерантність є базовою цінністю відкритого суспільства. У свою чергу, відкритість суспільства до власних змін та інновацій означає водночас і відкритість його назовні, тобто іншим культурним нормам і принципам. Тому толерантність, критичне мислення, свобода та відповідальність особистості в такому соціумі взаємопов'язані і становлять фундамент демократії та створюють умови розвитку, руху суспільства вперед [4, 79]. Високої оцінки заслуговують наукові пошуки Б. Гершунського, що сприяли визначенню практично-орієнтованих напрямів формування толерантності молоді: діалог рішень; діалог культур; мирне співіснування держав; розвиток людських контактів; формування менталітету толерантності [1, 6].

На думку Т. Стефаненко, саме в поліетнічному середовищі особистість має більше підстав відчувати свою етнічну приналежність. Адже поліетнічне суспільство характеризується одночасною наявністю цінностей трьох рівнів – загальнолюдських, національних і етнічних, що репрезентують ієрархію інтересів та пріоритетів у масштабі людства, нації чи етнічної групи. На думку Ю. Яковця, система цінностей будь-якого етносу визначається домінуванням ідеологічних, морально-етичних, релігійних пріоритетів і передається з покоління

в покоління через освіту, літературу, мистецтво, засоби масової інформації тощо [2, 7].

Так, наприклад, сталими для будь-якої нації залишаються такі загальнолюдські моральні уявлення: повага до старших, патріотизм, сімейна та статеві мораль, ставлення до праці, відпочинку та грошей; поняття справедливості, ввічливості тощо. При цьому важливо врахувати, що в умовах поліетнічного середовища людина знаходиться на перехресті різних культур, і перед нею постають дві архіважливі проблеми: адаптація до цього середовища та збереження своєї етнічної ідентичності. На нашу думку, саме система цінностей, яка визначає приналежність до того чи іншого етносу, спонукає до захисту своїх національних цінностей і провокує конфлікти.

Звісно, у кожного з нас виникають образи, асоціації, кольорова візуалізація, музичне звучання, руховий ритм, коли ми уявляємо представника тієї чи іншої національності. Розуміння різних етносів на символічному та знаковому рівнях розкриває нові можливості для прийняття «іншого» як норми життя у світі реальності. У цьому контексті Ч. Айтматов писав: «Сьогодні ми в одному човні, а за бортом – космічна безмежність». Усі люди плачуть однаково, сміються однаково, але грають у різні ігри, слухають різну народну музику. Чому ж не використовувати цю відмінність із користю, тобто з позицій гуманізму та плюралізму?

Ми повністю погоджуємося з думкою К. Брока, який стверджує, що вплив ніколи не буває шкідливим, якщо він не примусовий, не придушє й не ігнорує індивідуальні риси та духовну самобутність певного народу. Аналогічної думки дотримувався і філософ П. Юркевич, вважаючи, що багатонаціональність – не біда, не зайвий тягар, не тимчасова незручність чи перешкода, а величезне багатство і сила, щасливий шанс для духовної невичерпності.

Як зазначає І. Лощенова, у радянські часи таке поняття, як національні цінності, замовчувалося, заборонялося, підмінялося іншим – «моральні цінності». А це впливало на викривлене розуміння підростаючим поколінням сутності, унікальності національних цінностей, а головне – породжувало неправильне їхнє співвідношення із загальнолюдськими цінностями. Вирішення проблеми формування толерантності полягало не лише у знанні культур різних народів, а й у подоланні егоцентричних установок у ставленні до них, вихованні взаємоповаги до національної різноманітності, саморозкритті кожної особистості, самоповазі та збереженні людської гідності.

Більшість зарубіжних психологів переконана в тому, що сутність особистості найкраще розкривається в соціальній взаємодії, у широкому загальнолюдському спілкуванні. Очевидно, що реаль-

не життя особистості неможливо уявити без спілкування, діалогу – внутрішнього (із самим собою), так і зовнішнього (діалогу з іншими). Тому цілком імовірно, що розв'язання проблеми «Я серед інших» можливе саме завдяки формуванню толерантності в структурі особистості.

У контексті нашого дослідження важливо наголосити, що основними атрибутами особистості є відповідальність, свобода і творчість, що детермінують внутрішній світ особистості, її почуття й переживання, а також є тими мотиваційно-регулюючими корелятами, що визначають реальну поведінку особистості. Ми погоджуємося з В. Давидовим, якому належить вислів: «Особистість – це людина, яка наділена певним творчим потенціалом» [2]. Талановита, ерудована, досвідчена людина завжди має бути толерантною, яка дружньо і з розумінням приймає і переносить обмежені можливості оточуючих. У протилежному випадку в такій людині виникає стан фрустрації, а творча активність стає вкрай небезпечною, коли вона нівелює людські цінності, перетворюється на духовно убогу особу [4, 95].

Аналізуючи справжню духовну свободу особистості, І. Бех наголошує, що якраз сходження особистості до рівня морально-духовної творчості й заглиблення в цей процес дає їй змогу постати над етичною нормативністю як культурними приписами, перетворити її на власний морально-розвивальний потенціал. За такої умови, на думку вченого, особистість, проявляючи надситуативну активність, уподібнює себе до справжнього творця морально-духовних цінностей і дієво утверджує їх.

Так, І. Бех окреслив чотири фундаментальні особистісні цінності-домінанти, які мають скеровувати побудову майбутньої теорії духовного розвитку людини. До них він уналежнив духовну свободу, культуру гідності, моральну раціональність та альтруїзм [2, 4]. До вищезазначених цінностей Г. Кожухар додає асертивність (у пер. з англ. – упевненість у собі, своїх вчинках), як одну із форм вияву толерантної позиції особистості. У зміст поняття «асертивність» входять уміння оптимально реагувати на зауваження, критику, рішуче говорити «ні», як собі, так і оточуючим, відстоювати власну позицію та не губитися, коли у відповідь на прохання отримуєш відмову [2].

Тенденція до гармонійного поєднання інтересів учасників освітнього процесу в закладах вищої освіти має потужний виховний потенціал: по-перше, для студента, який прагне вільного саморозвитку та збереження своєї індивідуальності; по-друге, для суспільства, зусилля якого спрямовані на моральний саморозвиток особистості; по-третє, для держави, зацікавленої в тому, щоб молодь зростала громадянами – патріотами, здат-

ними забезпечити країні гідне місце в цивілізованому світі.

Актуальною для нашого дослідження є стратегічна мета розвитку вищої освіти, яку ми вбачаємо в таких діях: орієнтація молоді на цінності громадянського суспільства, загальнолюдські духовні пріоритети, гармонізація взаємовідносин із оточуючим соціумом, природою, самим собою; формування у студентів готовності до самостійного вибору на користь здорового способу життя, освіти, професіоналізму, самореалізації в суспільно й особисто значущій творчій діяльності, відповідальності за майбутнє своєї країни та сучасної цивілізації в цілому.

Виховний потенціал закладу вищої освіти зумовлений такими чинниками, як особливі відносини, що найкращим чином залучають кожного студента до активної перетворюючої діяльності; забезпечення можливості практичної реалізації творчих інтересів і здібностей; вільний вибір виду діяльності; реалізація відповідних освітніх технологій. Саме в університетському середовищі найяскравіше можна простежити толерантні стосунки між усіма учасниками освітнього процесу.

Пріоритетними методами підготовки студентів до толерантної взаємодії визначено такі:

- кроскультурний (паралельне вивчення етнокультур; аналіз подібностей і відмінностей);
- метод емпатії (переживання учасником освітнього процесу станів, які відчувають представники іноетнічних груп);
- метод контрасту (надання можливості учасникам освітнього процесу взяти участь у ситуаці-

- ях із контрастними позиціями: добрий-злий, господар-гість, агресивний-доброзичливий тощо);
- тренінг міжетнічної взаємодії (моделювання комунікативних ситуацій між представниками різних етнічних груп);
- метод проектів (метод стимулювання творчої діяльності, наприклад, розробка творчих проектів, оригінальних новинок етнічного спрямування);
- дослідницький метод (аналіз світових витворів мистецтва, фольклору).

Толерантність розглядають як єдність у різноманітті, як внутрішню суперечність між особистісною автономією та моральною нормативністю, як важливий складник інтелігентності, як одне із найважливіших вищих почуттів, як терпимість до чужих думок і вірувань, як ціннісне ставлення до людей узагалі (незалежно від їхньої соціальної приналежності), до людей, які є представниками інших соціокультурних груп (етнічних, конфесійних, субкультурних), як психологічну готовність особистості до прояву терпимості до чужих думок, вірувань, почуттів, форм поведінки.

Як якість особистості толерантність відображає чинники виховання, досвід спілкування, культуру, цінності, потреби, інтереси, індивідуально-психологічні риси, особливості мислення. Високий рівень толерантності є свідченням здатності особистості до рефлексії та самоконтролю. Саме тому сучасне виховання має орієнтуватися на образ вільної, самостійної, відповідальної, критичної, й водночас толерантної та лояльної особистості, відкритої для змін і для творчості.

Список використаних джерел

1. Береговий Я. Педагогіка толерантності / Я. Береговий // Педагогіка толерантності. – 2003. – №1. – С. 4–8.
2. Бех І. Д. Ціннісні наголоси у сучасному вихованні / І. Д. Бех // Світ виховання. – 2007. – №5. – С. 4–8.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. / С. У. Гончаренко – К. : Либідь, 1997. – 375 с.
4. Кочергина З. А. Современные дискуссии по проблеме толерантности / З. А. Кочергина // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений: Сб. научно- методических статей. – М., 2003. – 367 с.

References

1. Berehovy, Ya. (2003) Pedagogika tolerantnosti [Pedagogy of Tolerance] Pedagogika tolerantnosti, 1, 4–8 [in Ukrainian].
2. Beh, I. D. (2007) Tsinnisni naholosy u suchasnomu vykhovanni [World of education]. Kyiv [in Ukrainian].
3. Honcharenko, S.U. (1997) Ukrayins'kyu pedahohichnyy slovnyk. Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].
4. Kocherhyna, Z.A. (2003) Sovremennyye diskussii po probleme tolerantnosti [Tolerant consciousness and the formation of tolerant relations]. Moscow [in Russian].

Олена Дрозд. Аксиологический аспект формирования толерантной личности в условиях учреждения высшего образования

В статье рассматривается актуальная проблема формирования толерантной личности, анализируется современное состояние и перспективы этой проблемы, предлагаются эффективные пути улучшения межличностных отношений молодежи в условиях учреждения высшего образования. Значительное внимание уделяется аксиологическому подходу, благодаря которому лучше осознается значение толерантности в условиях формирования европейского сознания. Отмечаются приоритетные ценности-доминанты, которые следует воспитывать в студенческой среде, а также предлагаются эффективные для этого методы. Автор подчеркивает, что именно в полиэтничном обществе человек лучше осознает уникальность каждого этноса, культуры, языка и неповторимость личностных ценностей.

Ключевые слова: аксиология, ценностные ориентации, толерантная личность, юношеский возраст, формирование личности, учреждение высшего образования, полиэтничное общество.

Olena Drozd. Axiological aspect of formation of the tolerant personality in the conditions of institution of higher education

In article the current problem of formation of the tolerant personality is considered, the current state and prospects of this problem is analyzed, effective ways of improvement of the interpersonal relations of youth in the conditions of institution of higher education are offered. Considerable attention is paid to axiological approach thanks to which the value of tolerance in the conditions of formation of the European consciousness is better realized. Priority values dominants which should be brought up in the student's environment are noted and also methods effective for this purpose are offered.

Spiritual values are basis of education and studies. Values examine and distinguish not only in relation to that or other time, mode, ethnos, but also as data by nature to separate everybody. Yet the ancient Greek thinkers took into account inherent to human essence moral internals for description of ideal man.

The author emphasizes that he in multiethnic society of people realizes uniqueness of each ethnos, culture, language and originality of personal values better. As quality of personality tolerance represents the factors of education, experience of communication, culture, values, necessities, interests, individually-psychological lines, thinking features.

It is important to mark in the context of our research, that the basic attributes of personality is responsibility, freedom and work, that determine the inner world of personality, her sense and experiencing, and also are that motivational-regulative correlates that determines the real behavior of personality. Thus, personality is a man that is provided with certain creative potential. A talented, erudite, experience person always must be tolerant that friendly and with understanding accepts and carries limit possibilities of surrounding.

Forming of the valued orientations is important pre-condition of appearance of moral ideals of personality, that determine forming of tolerance that can become a value afterwards.

In multiethnic to the environment the personality has more reasons to feel the ethnic origin. Multiethnic society is characterized simultaneous by presence of values of three levels – universal, national and ethnic that represent hierarchy of interests and priorities on the scale of mankind, the nation or ethnic group. Formation of a system of the valuable relation of the personality to surrounding social and natural the environment and itself becomes the main trend of education in modern conditions, in particular in institutions of higher education. For this reason, formation of tolerance is one of the most important components of elements of modern education directed to formation of values of the person, culture, the world.

Keywords: axiology, valuable orientations, tolerant identity, youthful age, formation of the personality, institution of higher education, multiethnic society, religion, creativity.